

**Srđan
Dragojević**

PAŠA

Laguna

Copyright © 2026, Srđan Dragojević
Copyright © ovog izdanja 2026, LAGUNA

Mojoj baba Mileni, izdanku stare Crne Gore

Inspirisano knjigom Martina Gjurgjevića

Memoari sa Balkana

1858–1878.

(Mostar, 1910)

POGLAVLJE 1

Montenegro, 1876.

Osman-paša ovu surovu, krševitu zemlju na čijem kamenitom tlu ne uspeva ništa, smatra sasvim pogodnim mestom za umiranje.

Ima nečega veličanstvenog u prizoru tih gotovo apsurdno masivnih planina čiji vrhovi nestaju negde visoko u oblaci-ma, a sunce se pomalja nekako nesigurno, kao da sumnja da će ikada moći da nadvisi planinske vrhove Crne Gore.

Poginuti tu i biti spokojno ravnodušan kada gavrano-vi, koji su već osetili budući plen, mada krvi i odsečenih udova još nema, počnu da komadaju njegovo mrtvo telo, Osman-paši ne zvuči kao odbojna ideja.

Kao da je čitava ova zemlja poput nekog mauzoleja, spremna da u svoja nedra primi skromnog pripadnika sitnog otomanskog plemstva iz Anadolije i prigrlji njegov prah i kosti umesto omanje porodične grobnice pored Ali-pašine džamije u provincijskom Tokatu, blizu Burse, grobnice koja je već postala tesna za sve potomke nekada čuvene porodice ratnika.

U te planinske vrhove koje lagano osvetljavaju prvi zraci sunca sada Osman-paša gleda, dok ga Jusuf, njegov posilni, brije kao i svakog jutra. Debeljuškastom simpatičnom posilnom povremeno zadrhti ruka u kojoj drži britvu.

Paša za to ima razumevanja. Ovo nije sasvim obično jutro.

Osman-paša je naredio svojoj omanjoj vojsci od pet bataljona i tri laka brdska topa, prethodnici velike Osmanske armije, umornoj od trodnevnog marša, da se ulogori baštu, na krajnje nepovoljnom terenu, u mestu koje su turski kartografi nazivali *Bogaškoj*, selo u klancu, iako nikakvog sela nije bilo na vidiku. Čuo je od izviđača da Crnogorci tu zaravan nazivaju Vučji do, daleko romantičnije ime od naziva otomanskih kartografa, po mišljenju Paše, koji sebe smatra estetom i svetskim čovekom.

„Moguće je da je to crnogorsko selo spalila naša prethodna invaziona vojska koja je doživela neslavnu sudbinu“, misli Osman. I zato, dok ga Jusuf brije nesigurnim pokretima britve, Paša teško skriva zabrinutost. Na čelu invazije vojske je Muktar-paša, po Osmanovom mišljenju, stari puvađija bez mnogo znanja o vojnoj nauci, koju je Osman sticao tokom četiri godine na čuvenoj francuskoj vojnoj akademiji Sen Sir u Parizu.

„Možda je baš zato mojih hiljadu i dvesta ljudi Muktar-paša tako ležerno uputio ovamo“, misli se Paša, „da bi dokazao sultanu i visokom plemstvu da su ti evropejski đaci obična šala prema komandnom kadru bez škole, ali sa ogromnim iskustvom iz silnih, doduše, sve manje uspešnih ratova koje vodi Otomanska imperija.“

Zato je, izdavši naređenja svojim ljudima da utvrde bivak što bolje, Osman-paša odlučio da i lično toj hiljadi i kusur uniformisanih nesrećnika pokaže, ma koliko ono lažno bilo, odsustvo razloga za brigu.

Naređuje Jusufu da postavi njegovu stolicu pedeset metara ispred logora i da ga u zoru obrije, duboko unutar puškometna neprijatelja, na samom početku brda koje se strelovito penje nagore. „Ako nas napadnu, nek jadnici požive u miru još koji sat“, misli se Paša, gledajući sunce koje se sada već pomalja iza stenovitog brega.

„Idealno mesto za zasedu, po svakom mogućem vojnom udžbeniku, od Sun Cua preko Tukidida, Sektusa Julijusa Frontinijusa, pa sve do Fridriha Velikog“, priseća se Paša lekcija iz francuske škole, priznajući sebi da je prilježniji bio u pariskim kućama zabave no u učionicama vojne akademije.

Osman-paša se diskretno osvrne iza sebe, tražeći tragove prašine u daljini koju bi podigla konjica moćne Muktar-pašine vojske od četrdeset i pet hiljada ljudi, kada bi, po planu, galopirala da se spoji sa Pašinom prethodnikom.

„Naravno, gledam uzaludno“, Osman uzdahne, „Muktar-paša je pušio opijum čitave noći i njegovi ordonansi u ovom trenutku vuku slamku koji će od njih ući u zapovednikov šator i pokušati da ga probudi.“

Paša oseća kako mu ti prvi zraci jutarnjeg sunca miluju lice. Osman je naočit muškarac, brižljivo potkresanih brkova i brade, u tridesetim godinama. Lice mu je bledo, što još više ističe njegove kao gar crne oči. Dugu je kosu, koju obično vezuje u perčin, pustio niz ramena i ona sada pada na njegovu belu košulju uvučenu u plave vojne pantalone sa crvenom štraftom.

Iz turobnih misli prene ga Jusufovo gundanje na melodičnom turskom jeziku.

– Šta mi uopšte tražimo u ovim planinama?

Osman-paša sipa iz bokala pored sebe vino u kristalnu čašu. Po mutnim očima, moglo bi da se zaključi da je već pijan. Otpije gutljaj, pa se osmehne svom slugi.

– Francuski, Jusufe. Turski samo u kafani i sa našim dragim vojnicima. Naučio sam te da budeš svetski čovek.

– Jeste, milostivi Pašo – Jusuf samo lako nakloni glavom, brišući penu sa britve o peškir koji mu visi na rukavu leve ruke.

A onda pređe na grleni francuski, tvrdog akcenta, gotovo neprepoznatljiv.

– Šta, zaboga, mi uopšte tražimo u ovim od boga zaboravljenim, ukletim planinama?

Paša je, ipak, zadovoljan francuskim svog posilnog. U divljini su, na teritoriji naroda koji se protiv njih, veoma uspešno, bori već četiri veka i Paša ih zbog toga, kao vojnik, duboko poštuje. Kao džentlmen, poštuje ih nešto manje, jer neprijatelj je labav skup poludivljih plemena, civilizacija toliko različita od sofisticirane imperije, koja postoji već hiljadu godina. A Jusufov francuski, mora sebi da prizna, jeste solidan, s obzirom na okolnosti. Slegne ramenima i iz džepa na košulji izvadi polovinu nepopušenog cigarilosa.

– Tražimo slavu?

Jusuf veoma pažljivo brije Pašu oko lepo fazoniranih brkova. Pa zastane i pogleda oko sebe.

– Da. Teško da bi moglo biti bilo čega drugog ovde. Osim smrti, eventualno.

Jusuf za trenutak spusti britvu, nađe šibicu u džepu svog plavog vojničkog mundira. Kresne šibicom, zakloni plamen rukom, pa upali cigarilos svom pretpostavljenom, koji uvuče dim duboko.

– Volim tvoj optimizam, Jusufe.

Jusuf dodaje peškir Osman-paši da skine sa lica ostatke pene.

– Nadao sam se da volite moj zdrav razum, *noble pasha*.

Paša briše lice peškirom, gledajući ka vojnom logoru, gde njegovi vojnici, sa crvenim fesovima na glavama, oznojeni i

psujući, pokušavaju da, u kamenitoj zemlji, iskopaju šanac koji bi logor zaštitio od neprijatelja.

– Volim ga i cenim, *mon chéri*. Tvoja ideja da se ukopamo je... jednostavno *geniale*. Mada bojim se da od plitkog rova nema mnogo koristi. Osim kao... dosta neudobnog, priručnog groba, naravno.

Paša ponovi reč *la tombe* na crnogorskom – grob.

– Čak i ta reč na njihovom jeziku zvuči nekako tačnije, bez francuskog maženja sa tako ozbiljnom temom kao što je smrt.

– Plemeniti Pašo, to što učite njihov jezik svakako je još jedno odstupanje od zdravog razuma.

– Dragi Jusufe, kada idete da nekoga lišite života, najmanje što za njega možete učiniti jeste da ga tom prilikom... razumete.

Iz suprotnog pravca od onog iz koga Paša očekuje dolazak svoje vojske čuje se potmulji tutanj. Jusuf prebledi od straha.

Ovaj zvuk čuli su i pašini vojnici u logoru. Bacaju lopate i bezvoljno se prihvataju dugih pušaka kremenjača. Zvuk čuje i nekoliko tovarnih mazgi koje vuku dva topa i kola sa municijom, pa uplašeno naćulje uši ka izvoru zvuka i počnu da ržu.

Kako se zvuk približava, naslućuje se ko ga stvara. Topot stotina ljudskih nogu po kamenitom tlu, u punom trku.

Jusuf gleda kako Osman-paša hladnokrvno doliva iz bokala vino u čašu.

– Možda ne bi trebalo da pijete toliko pred bitku, plemeniti Pašo.

– *Absurdité*. Ima li bolje prilike za to, moj Jusufe?

Jusuf ne stiže da odgovori. Prizor koji je ugledao natera ga da baci britvu, čanče sa vodom i da, poput zeca, potrči nazad u varljivu bezbednost rova i nekoliko kola sa arnjevima koja

su vojnici nagurali poput američkih kolonista suočenih sa napadom Indijanaca.

Paša gleda za njim, sa osmehom na licu. Onda nesigurno ustaje iz stolice, baš kada nekoliko stotina crnogorskih ratnika sa dugim brkovima i krivim sabljama, u odeći ukrašenoj zlatnim tokama, urlajući iz sveg glasa, trči niz padinu, prema Osman-paši i logoru turske vojske.

Kako se brzo približavaju, Osman-paši ne ostaje ništa drugo već da ispije vino i da baci kristalnu čašu iza sebe.

– *C'est magnifique*. Divan prizor – kaže Paša sam sebi, sa osmehom na licu. Zatim se, uz jedva uočljivo teturanje, uputi ka svom logoru.

U logoru vlada panična priprema za odbranu dok oficiri urlaju naređenja, a turski vojnici već počinju da pucaju, zašli u plitak rov i iza barikada od tovarnih kola, topovskih kara i sanduka municije.

Oko Pašinih nogu već pršte plotuni iz pušaka i musketa dok se on, nogu pred nogu, kao da je u prijatnoj šetnji, vraća u logor.

Čovek impresivnog izgleda sedi na belom konju i sa obližnjeg proplanka kroz durbin posmatra bojište.

Obućen je u odeću sličnu onoj koju nose crnogorski ratnici, veoma široke pantalone do kolena, izvezen kaputić sa zlatnim ivicama, dugačku tuniku koja se vijori iza njega, a ispod tunike ima prsluk, gusto pokriven dvostrukim redom zlatne dugmadi.

Nikola Petrović, vladar Kneževine Crne Gore, posmatra bitku sa brega. Mrmlja, za sebe, besno, na francuskom jeziku.

– Glupi Turčin. Odavde se vidi da je pijan.

POGLAVLJE 2

Pariz, Francuska, 1866.

La fler blanš je tih godina bio daleko skromnija ustanova od one u kojoj je Tuluz-Lotrek, četvrt veka kasnije, skicirao motive nekih od svojih najvažnijih slika, ovekovečivši noćni život Pariza i punačke, šarmantne seksualne radnice.

Ipak, kadetu Nikoli Petroviću, budućem knezu Crne Gore, ova restauracija u Prvom arondismanu, u *Rue Des Moulins* 6, bila je pravi vatromet za oči, ni nalik na uštogljene kafee u austrougarskom Kotoru, u koji ga je, povremeno, vodio njegov stric, knjaz Danilo, vladar njihove male kneževine tamo visoko u planinama Balkana. Danilo, poznat kao Zeko Maniti, hteo je po svaku cenu da njegov bratanac Nikola postane svetski čovek, kad već njemu to nije pošlo za rukom, zbog brojnih ratova sa Turcima i međusobnog trvenja među plemenima nad kojima je vladao. Zato je odrešio kesu i poslao Nikolu u Pariz na studije, u poznatu vojnu akademiju Sen Sir.

Kadet Osman, vlasnik nasledne titule otomanskog Paše, često je dobronamerno zadirkivao svog najboljeg prijatelja,

provincijalca, da mu je baš on otvorio oči i da isključivo zahvaljujući njegovoj blistavoj milosti Nikola može da vidi i upozna i malo sveta. Iako poreklom iz Anadolije, turske provincije, Osman je proveo nekoliko godina pre Pariza u Carigradu, jednom od najzujbudljivijih gradova tadašnjeg sveta, pa Pariz za njega nije, bar ne sasvim, druga, tuđa i nepoznata planeta kao što je bila studentu iz male planinske kneževine, zaturene visoko u planinama Balkana.

Ratujući skoro četiri stotine godina protiv moćne Otomanske imperije, Crnogorci nisu imali nikakvu ideju o plesu, zabavi i društvenim igrama. Teško je baviti se tim tricama i kućinama kada vam život visi o koncu od ranog detinjstva sve do, uvek nasilne, prerane smrti.

Teško je reći zašto se Nikola, poput mnogih provincijskih kneževa i vladara, nije zaljubio u karnere i podvezice lakih dama, alkohol, ples i sladak život. Moguće je da je u pitanju Nikolina urođena stidljivost, ali i osećaj dužnosti, kako prema stricu Danilu, tako i čitavoj Crnoj Gori, siromašnoj kneževini koja je izdvojila to nešto malo novca koji je preticao za školovanje budućeg vladara.

Jedini porok koji Nikola nije uspeo da izbegne jeste... igra pokera. U toj igri postao je tako vešt da je impresionirao čak i Osman-pašu, koji je sebe smatrao gotovo profesionalcem i gorko žalio što mu je životni put tako pedantno ucrtan, primoravajući ga da bude, iznad svega, plemić i vojnik Otomanske carevine, čija je dužnost bila da povрати slavu i imetak svojoj davno osiromašenoj porodici. Kadetu Osman-paši bile su potrebne čak dve godine teškog rada da Nikolu nagovori na *entre initiés*, ili skidanje mraka, kako je turski plemić nazvao ovu brižljivo isplaniranu vojnu operaciju u bordelu, čije je tarife Nikola ocenio razumnim, svesno rizikujući čitavu nisku boleština, koje su, manje pouzdane

pariske institucije ovog tipa, nudile kao bonus. Nikola je ovo, poput svega drugog u životu, doživeo kao dužnost i kasnije je tvrdio da se, verovatno zbog toksičnog apsinta, čak i ne seća tog prvog, muškog iskustva, iz čumeza ni nalik laskavim predodžbama o Gradu svetlosti. Bolestine je, pritom, uspeo da preskoči, ali ne i buve, sasvim bezazlene i lako istrebljujuće pratiteljke intimnih zadovoljstava ovog platnog razreda. Gonoreja, sifilis, meki šankr, stidne vaši, tuberkuloza, kolera i tifus zaobišle su ovu *se faire dégourdir* ili razmrđavanje, kako su Parižani nazivali ovu operaciju, te je Paša tvrdio da je Nikolina poseta bordelu prošla više nego uspešno.

U *La fler blanšu* te večeri je posebno živahno, zahvaljujući desetinama kadeta koji svoj poslednji vikend pred diplomiranje provode u Parizu, da bi se, nakon toga, raštrkali po kraljevinama, kneževinama i grofovijama širom Evrope.

Većina kadeta je zato u društvu nasmejanih prostitutki koje su, večeras, odustale čak i od svojih uobičajenih lepršavih, buržoaskih haljina kojima imitiraju uvažene pariske dame, veselih boja i od šuškvog materijala sa karnerima. Većina se odlučila da se raskomoti, baci sa sebe korsete i u dugačkom donjem vešu služi kadete hektolitrima domaćeg crvenog vina, glumeći konobarice i nedvosmisleno nagoveštavajući da im to nije glavna preokupacija niti izvor prihoda.

Nikolu ovaj vrtlog podvezica i svilenih, mahom belih čarapa što završavaju iznad kolena ne impresionira mnogo jer u ruci drži pet karata i učestvuje u partiji pokera čiji se iznos već popeo na, za studentske standarde, neviđen iznos. Kada mu jedna od *cocottes* u prolazu razbaruši gustu crnu kosu i šapatom ponudi odlazak na sprat, gde su prostorije za nešto intimnija druženja, Nikola samo pokretom ruke popravi frizuru, zureći u svoje karte. Devojka uvređeno ode, napućivši jarkocrvena usta.

– Hoćete da ovo bude poslednje deljenje, gospodo, ili da pravo odavde idemo na dodelu diploma?

– Ovo drugo bi vam odgovaralo, zar ne, Nikola? – sa tobože nevinim, a tipično pariskim, malicioznim osmehom, upita jedan od kadeta, Guvion, mršavi mladić, lica nagrđenog grozdovima bubuljica.

– Nadam se da ne sumnjate u moj sportski duh, kolega Guvione.

Kadet ga pogleda ispod oka. – Ni govora. Dižem za još pedeset.

Osman-paša zevne glasno. – Postaje dosadno. Plaćam i dižem tri puta.

Osman-paša spusti u sredinu još nekoliko velikih francuskih banknota čiji dizajn je pravo umetničko delo.

Drugi kadet, ćutljivi džin kovrdžave kose, Francuz, samo spusti svoje karte procedivši kroz zube:

– Bez mene.

Nikola pogleda u Guviona, koji je i dalje u igri. Za razliku od Pašinog nezainteresovanog stava, ovom mladiću su graške znoja na čelu veoma uočljive. Pojaviše mu se i dva pečata u obliku polumeseca na punačkim obrazima.

Nikoli u očima vidimo saosećanje i tugu dok posmatra mladog Guviona. Ovog to nervira, ali se on trudi da to ne pokaže. Pogotovo kada Nikola sa gomile banknota i novčića ispred sebe podigne hrpu velikih novčanica i smesti je na sredinu stola.

– I još toliko.

Paša se ljubazno nakloni Nikoli.

– Naše zemlje su u ratu već četiri veka, prijatelju... Vi ovim ne popravljate situaciju...

Nikola klimne glavom. – Nimalo. Ali pošto nas još niste pobedili... imate to zadovoljstvo da pokušate sada.

Guvion sumnjičavo gleda dvojicu kolega.

– Po vašoj igri se ne bi moglo zaključiti da su vam zemlje u ratu. Naprotiv...

Nikola ga pogleda sa ledenim osmehom. – Interesantno za-
pažanje. Budite ljubazni, pa ga podelite sa nama, dragi kolega.

Guvion ne može više da kontroliše svoj animozitet prema
mladićima koje smatra uljezima sa divljeg Balkana.

– Ne mislim da vas optužujem... Možda ste navikli da
igrate kolektivno, zbog tog šarmantnog plemenskog duha
koji vlada u vašim krajevima.

Paša se zakikoće. Tiho prošapuće: – *Mon Dieu.*

Onda pogleda Nikolu.

Nikola samo jednom duboko uzdahne. Pogleda kadeta
sa još tužnijim osmehom. Ustane i nakloni mu se.

– Šteta što sam prinuđen da tražim zadovoljenje posled-
njeg dana naših studija, dragi kolega, *monsieur* Guvione.

Kadet ga pogleda zlobno. I on ustaje. Ali ustaje i nekoli-
ko kadeta za susednim stolovima. Očigledno je da ni drugi
francuski kadeti ne mirišu mnogo kolege sa istoka Evrope.

Guvion se nakloni Nikoli duboko i živijalno, sa pod-
smehom.

– Srce mi se cepa što ste uzalud naučili čitanje, pisanje
i to malo algebre i što nećete dočekati da primite diplomu,
dragi kolega.

Dok se Guvion svesrdno trudi da uvredi svog kolegu,
grupi kadeta koji su na nogama prilazi vlasnica bordela,
Mardžori Kuper, markantna gospođa obučena u crnu svilu
sa kapicom na glavi i šalom oko krupnih ramena, koje joj
daju, čak, smeran i pobožan izgled, što dramatično odudara
od njenog ljupko razgolićenog osoblja.

– Gospodo! Ovo je Pariz. Grad ljubavi. Devojke vas
čekaju. Znam šta se večeras slavi i uveravam vas da su i

zdravlje devojaka i cena po kojoj ih možete imati... više no primamljivi.

Osman-paša ustaje i poljubi joj ruku, koketno.

– Ne brinite ništa, gđo Kuper, prepustite sve meni.

Osman-paša joj pritom tutne nekoliko novčanica od sto franaka, šestomesečnu platu francuskog fabričkog radnika.

– Gospodine Pašo, ovo je previše.

Osman-paša joj se nakloni. – Nije, videćete da nije.

Nikola podozrivo posmatra ovu Pašinu galantnost i nije mu sasvim jasan povod za nju. Pogotovo kada se Paša, sa širokim osmehom na licu obrati Guvionu, Nikoli i prisutnim kadetima.

– Gospodo, da završimo ovu ruku pokera, pa da idemo da obavimo naš posao. Ja se, naravno, prijavljujem za sekundanta.

On baci pogled na svoj zlatni džepni sat, koji je izvadio iz džepića svoje golubijeplave kadetske uniforme.

– Do zore ima... još dva i po sata – on pokaže Guvionu da se vrati na svoje mesto i da podigne karte. – Izvolite, dragi Guvione, pitajte se.

Guvion sedne, još gledajući Nikolu ubilačkim pogledom.

– Zapravo, ne pitajte se!

Paša se naglo predomisli, pa iznenadi sve, a Guviona posebno, kada se vnu njegov kroše i završi posred bubuljičavog čela francuskog kadeta!

Guvion sa stolicom odleti nekoliko metara dalje.

Među igračima je muk. Svi su zapanjeni Pašinin gestom, ponajviše Nikola.

– *Saperlipopette!** Šta to bi, čoveče?

Paša ga pogleda skrušenim pogledom krivca, pa slegne ramenima.

* Franc.: Sto mu dabrova Ontarija!

– Izvini, nisam mogao da čekam do zore. A i mrzim te uštogljene dvoboje! Zar ima nečega boljeg od dobre kafanske tuče?!

Nikola samo uzdahne. Jedan kadet uhvati ivicu stola i prevrće ga, kao znak za opštu tučnjavu, u kojoj je odnos snaga tragičan po Balkansko poluostrvo.

Paša hitro sa stola uhvati Nikoline karte pre no što se sto, sa svim pićem i novcem, sruši na pod uz tresak.

Samo bedan par osmica.

– O, Crnogorče, pa ti blefiraš kao da si profesionalac!

Paša se zapanjeno zagleda u taj bedni par kojim je Nikola blefirao, što bude sasvim dovoljno njemu najbližem kadetu da plasira valjan udarac pesnicom Paši u stomak. Paša se presamiti, ispuštajući karte.

Debeljuškasti kadet izvlači sablju, ali ga Nikola preduhitri solidnim aperkatom. No, ne može ništa protiv dvojice kadeta koji ga sa leđa hvataju za ruke. Nikola se otima, ali je situacija sve očajnija jer se Guvion pridigao, željan osvete i sada se primiče Nikoli sa pivskom kriglom koju drži obema rukama, nameran da mu je sruči na glavu.

Osman-paša hitro vadi svoju sablju iz korica i munjevito uvuče vrh sablje u dršku krigle u rukama kadeta. Odbaci je pravo iz Guvionovih ruku u ogromno ogledalo koje visi na zidu. Cangr!

Pivska krigla po ogledalo ima razoran efekat. Uz snažan zvuk ogledalo puca i staklena srča se, poput topovskog kar-teća, razleće po svim muškarcima i ženama u blizini.

Tuča zastane taman za trenutak, Paši dovoljan da Nikolu povuče pored šanka nagore, ka velikom stepeništu na čijem dnu je Mardžori Kuper, koja zapanjeno posmatra štetu u svom lokalu, pa zatim Pašu, koji hita uz stepenice.